

La llengua de veritat: repensar l'ortografia

Josep M. Nadal

Catedràtic de Filologia Catalana de la Universitat de Girona

i director de l'Observatori de les Llengües d'Europa i de la Mediterrània

1. Avui ja no hi ha gairebé ningú que posi en dubte la teoria de l'evolució. Bé, si he dit «gairebé ningú» ha estat perquè, com sap tothom que llegeixi algun diari, als Estats Units aquesta és una qüestió que avui encara s'està debatent en els tribunals de justícia. Però diguin el que diguin finalment aquests tribunals, l'home prové, certament, de la mona. Però per situar el punt exacte del pas de l'una a l'altre mai ningú no ha proposat quantificar els centímetres d'alçada que va comportar el procés cap a l'*homo erectus*. En realitat, l'*homo sapiens* fisiològicament no presenta cap característica que el distingeixi dels altres primats. Més aviat tots els estudiosos han insinuat que el moment clau del procés evolutiu es va produir amb el desenvolupament de la capacitat simbòlica i, doncs, amb l'adquisició del llenguatge.¹ No sabem quan va ser. I fins fa ben poc ningú no s'ocupava d'esbrinar-ho. Potser obligats per la decisió presa a mitjan segle XIX per la Société de Linguistique de Paris de prohibir qualsevol intervenció relativa a aquesta qüestió. Però entre fa dos milions d'anys, amb l'*homo habilis*, i fa cent cinquanta mil anys, amb l'*homo sapiens* —i ja sé que són molts anys!—, es va produir un procés, segurament gradual, que va dur a una subespècie, l'*homo sapiens sapiens*, una característica fonamental de la qual és la seva capacitat de comunicar-se oralment a través d'un llenguatge força semblant al nostre. Per això s'ha dit que l'*homo sapiens sapiens* era, de fet, un *homo loquens*.² L'aparició de l'escriptura, en canvi, és molt més re-

1. Giovanni SARTORI, *Homo videns: La sociedad teledirigida*, Madrid, Taurus, 2003, p. 27. La primera edició en italià és del 1997.

2. Sobre l'origen de les llengües vegeu Merritt RUHLEN, *L'origine des langues: Sur les traces de la langue mère*, París, Belin, 1994. Sobre l'origen del llenguatge em sembla molt recomanable la introducció d'Enrique BERNARDEZ, *¿Qué son las lenguas?*, Madrid, Alianza, 1999. Erns Casirer ja havia parlat de l'*animal loquax* a *Saggio sull'uomo*, Milà, Longanesi, 1948, p. 47.

cent: ara fa només uns cinc mil tres-cents anys (cap al 3300 a. de C.) en terres de Mesopotàmia, i una mica més tard, i independentment, a d'altres llocs,³ els homes van descobrir que per suplir les deficiències de la memòria podien recórrer a marques fetes en superfícies duradores. L'oralitat, doncs, és anterior a l'escriptura. Això no ho posa en dubte ningú. Però, com que el que m'interessa són les llengües, jo, avui, i ja aniré explicant per què, em centraré en l'escriptura i només de retruc en la seva relació amb l'oralitat.

Tots estem convençuts que allò que utilitzem quan ens comuniquem a través del llenguatge⁴ són les llengües. Tots, a més, estem plenament convençuts que sabem què és una llengua. Vull dir que si jo ara preguntés què és l'italià, què és el castellà o què és el català, tots sabríem què hem de contestar. Però em sembla que una reflexió una mica més atenta de seguida ens faria trontollar aquestes conviccions. Dono, només, un exemple que justifica aquesta mena de reflexió perturbadora. És una anècdota referida als *italoparlants*. Un 24 de febrer d'ara ja fa uns quants anys, just quan començava la Primera Guerra del Golf, jo em trobava a Nàpols sopant amb dos catalans més. Parlàvem, és clar, en català. De cop, se'ns va acostar un cambrer i ens va preguntar si érem, tenint en compte com parlàvem, genovesos o grecs. Per a un presumpte italo parlant de Nàpols la llengua d'un italo parlant de Gènova podia ser tan «estranya» com el grec o com el català.

Per tant, d'una banda podem concloure que les variacions amb què es produeix la comunicació oral entre parlants d'això que per simplificar en diem una mateixa llengua són tantes i tan importants que difícilment justifiquen l'ús del concepte de *llengua (única)* per referir-nos-hi. Però, d'altra banda, tot i aquesta conclusió, tots continuarem estant absolutament segurs del nostre mapa de les llengües. Tan segurs que hem convertit la llengua en un vertader marcadore social. *Tenir la mateixa llengua* ha passat a significar ser del grup; no tenir-la, a no ser-ne. La llengua ha fet de carnet d'identitat en una societat pretesament homogènia des d'un punt de vista lingüístic.

Això és el que ens explica aquell famós passatge de l'Antic Testament:⁵

3. No sé com valorar la hipòtesi avançada per Marco Merlini (*La scrittura è nata in Europa?*, Roma, Avverbi, 2004) sobre el naixement de l'escriptura a les rives del Danubi ara fa set mil tres-cents anys.

4. És evident que altres animals també es comuniquen. Però jo em refereixo a la comunicació estrictament lingüística dels homes, que és aquella que permet que l'home reflexioni sobre si mateix i parli de si mateix. Cfr. Giovanni SARTORI, *Homo videns...*, p. 28.

5. *Jutges*, 10,6-12,13, ep. 12,4-6.

Jeftè va mobilitzar llavors tots els homes de Galaad i atacà els efraïmites. Els galaadites van derrotar els efraïmites, que els acusaven d'haver desertat d'Efraïm per passar-se a Manassès. Els galaadites van ocupar els guals del Jordà, en direcció a Efraïm. I quan un efraïmita fugitiu els demanava que el deixessin passar, li preguntaven:

—Ets d'Efraïm?

Si contestava que no, li demanaven que digués «xibòlet», però ell deia «sibòlet», perquè no sabia pronunciar-ho correctament. Aleshores l'agafaven i el degollaven vora els guals del Jordà. En aquella ocasió van morir quaranta-dos mil efraïmites.

La llengua, certament, ha servit per dibuixar fronteres. I ni les fronteres, ni les diferències, ni tampoc les llengües, no són necessàriament dolentes. De vegades, com quan els galaadites les utilitzen per identificar els vençuts per castigar-los, sí. Però la majoria de les vegades no és així. Els elements identificadors, com ser alt o baix, home o dona, parlant d'aquesta o d'aquella llengua, etc., existeixen i no podem negar-los. Cal, doncs, gestionar-los adequadament. Res més.

2. Vista aquesta contradicció, la qüestió central que se'ns presenta és aquesta: si la realitat de la comunicació oral les justifica tan poc, per què estem tan segurs de les llengües?

Penso que aquesta és una de les preguntes clau de tota la reflexió lingüística. Ens planteja de ple «el problema de l'abstracció». El coneixement es basa sempre en la relació entre dos elements, un subjecte i un objecte, un dels quals, el subjecte, «captura» les propietats pretensament fonamentals de l'objecte creant-ne una determinada *imatge*. Les diferents posicions que poden prendre's amb relació a l'*estatus de la imatge* han determinat bona part de les reflexions sobre la possibilitat, l'origen i l'essència del coneixement. En tot cas, se sol dir, i no entraré en la gran quantitat de matisos que caldria fer-hi, que el coneixement vertader és aquell en el qual coincideixen l'objecte i la imatge de l'objecte. Per això mateix, el criteri de veritat sol prendre's com un element bàsic del coneixement.

Però en el cas que ens ocupa, la relació entre l'objecte empíricament observable (la comunicació oral espontània plena de variació: és a dir, «els fets pròpiament lingüístics») i la imatge d'aquest objecte (la llengua, concebuda com una realitat plena d'homogeneïtat, que seria, paradoxalment, «la representació dels fets pròpiament lingüístics» heterogenis) provoca, ho he de confessar, moltes preguntes. Plantejaré només les que ara m'interessen més. La primera: com es passa del fet pròpiament lingüístic, un conjunt de lectures, a la llengua? La segona: com s'explica la no-coinci-

dència entre l'un i l'altra? La tercera: de quina manera la llengua manipula el material lectal? És sobre aquests tres fets que m'he proposat de parlar. I fer-ho em va duent, inevitablement, a la llengua escrita.

3. La comunicació oral i la llengua escrita tenen, certament, alguna relació. En tot cas és el que creiem intuïtivament i ara no és pas el moment de discutir-ho. Però que hi hagi relació no impedeix que també hi hagi moltes diferències: una de les més evidents, i la que aquí més m'interessa, és l'oposició entre variació i homogeneïtat. Dient-ho d'una manera fàcil: quan parlem, parlem de maneres molt diferents i, en canvi, quan escrivim ho fem d'una única manera. La major part de les diferències lectals de l'oralitat (històriques, geogràfiques o socials) no queden reflectides en l'escriptura. De moment podríem dir que *parlem com parlem (amb heterogeneïtat)* i que, en canvi, *escrivim com hem d'escriure (amb homogeneïtat)*. L'escriptura, d'aquesta manera, se'ns presenta com un mecanisme a través del qual ocultem la variació.

Aquesta ocultació és possible perquè tots els sistemes d'escriptura, tant si són alfabètics com si no ho són, són *equivocs*. Vull dir que, en condicions normals, una única tira gràfica es pot relacionar amb diverses tires fòniques. Per això afirmem que oralitat i escriptura mantenen una relació equívoca. És evident que el grau d'equivocitat que presenten els diferents sistemes d'escriptura no és el mateix. Només cal comparar un sistema logogràfic com el xinès i un sistema alfabètic com el nostre per adonar-nos-en: aquell és molt més equívoc que no pas aquest. I encara ho seria més un sistema pictogràfic. Però tots són equívocs. Només hi ha un sistema d'escriptura no equívoc: la transcripció fonètica. I per això ningú no ha pretès fer-lo servir per escriure. El sistema alfabètic, doncs, també és equívoc. L'equivocitat en la relació entre lletres i sons és allò que crea tants maldecaps a tots els que aprenen a escriure. En català oriental només pronunciem /b/ i en canvi escrivim *b* o *v* segons els casos (*haver* o *hàbit*); escrivim lletres (*h, r* o *p*) que de vegades no es pronuncien (/əβé/ = *haver*; /kám/ = *camp*); en alguns casos, una lletra pot projectar-se en més d'un so (c, per exemple, és /k/ i /s/ a *camp* i *centre*, respectivament); etc. Només si dominem les convencions a través de les quals es regula aquesta relació —és a dir, si hem *après de lletra* adequadament— podem dir que sabem escriure. I ja es veu que és aquesta equivocitat de l'escriptura allò que permet relacionar una oralitat heterogènia amb una pràctica escrita homogènia. I com a conseqüència, és allò que ens duu a creure que, encara que parlem diferent, «tenim la mateixa llengua».

En el pensament occidental, tots, ja ho sé, tendim a creure que el millor fóra que hi hagués un lligam més estret entre oralitat i escriptura. És una creença que es fona-

menta en la idea que l'escriptura no és res més que una representació de l'oralitat. És per això que tanta gent de vegades reclama que s'escrigui com es parla o que es parli com s'escriu. I també és per això que quan des d'Occident fem la història dels diferents sistemes d'escriptura tendim a considerar que el progrés és un camí que duu inexorablement i feliçment cap a l'alfabet, és a dir, cap al sistema d'escriptura que presenta la relació més estreta entre oralitat i escriptura. En el segle XVIII, quan Rousseau feia referència a les escriptures *pictogràfica*, *logogràfica* i *alfabètica* a l'*Essai sur l'origine des langues*, ja explicitava paradigmàticament aquesta idea: «Aquestes tres maneres d'escriure es corresponen d'una manera gairebé exacta als tres estadis diferents segons els quals podem considerar els homes reunits en una nació. La pintura d'objectes és apropiada als *pobles salvatges*, els símbols de paraules i de proposicions a un *poble bàrbar*, i l'alfabet als *pobles civilitzats*.»⁶

Però si afrontem el problema sense prejudicis etnocentristes, de seguida ens adonarem que els sistemes d'escriptura no alfabètics, molt més equívocs, són tan eficaços com els sistemes d'escriptura alfabètics. L'elecció d'un sistema d'escriptura és sempre interessada i es troba condicionada per molts factors. És cert que la utilització dels «logogrames» en l'escriptura xinesa, que es relacionen amb unitats mínimes de significat i no pas amb unitats fòniques, comporta una escriptura amb una quantitat de signes enorme: per escriure perfectament el xinès, per exemple, s'han de conèixer uns quaranta-nou mil logogrames, i, en canvi, les llengües romàniques utilitzen, per escriure, menys de trenta lletres i alguns pocs signes diacrítics. Per això la democratització de la llengua escrita és molt més difícil en xinès que en qualsevol de les nostres llengües. Però també és cert que en el cas de les llengües orals de la família xinesa, que són set o vuit i molt diferents les unes de les altres,⁷ sempre ens referim a *una única llengua xinesa* i que, en canvi, en el cas de les llengües romàniques parlem d'*una llengua portuguesa*, *una llengua catalana*, *una llengua francesa*, *una llengua castellana*, *una llengua romanesa*, *una llengua corsa*, etc. Les diferències entre cadascuna de les llengües orals xineses són, com a mínim, tan grans com les que podem trobar entre cadascuna de les llengües romàniques. Però en el cas de la família xinesa, i com a conseqüència d'haver adoptat una escriptura molt més equívoca, ha estat possible de mantenir una única llengua escrita i, consegüentment, la percepció d'una llengua xinesa també única. I això és el que es pretenia. I, en

6. Edició crítica de Ch. PORSET, Burdeus, 1970. El subratllat és meu.

7. Les llengües de la Xina: el mandarí (*putonghua*), al nord, amb Pequín com a capital, parlat pel 70 % de la població xinesa; el wu, amb Xangai com a capital; el gan; el xiang; el min del nord; el hakka; el min del sud, i el yue, amb Canton com a capital.

canvi, en el cas de les llengües romàniques, com a mínim des dels inicis de l'edat moderna, més que una llengua romànica única (una mena de «llengua romana») es perseguia una llengua per a cada projecte nacional. I per aconseguir-ho ja anava bé l'escriptura alfabètica rebuda de la tradició grecollatina.

Aquesta utilització de les llengües a l'Europa moderna marca el significat últim del que es coneix com la *questione della lingua*, que ha centrat tots els debats lingüístics des del segle XV fins avui: el desig de fragmentar la Romània i utilitzar les llengües per afavorir el pas de l'Europa universal medieval a l'Europa moderna de les nacions.

4. L'equivocitat de l'escriptura explica, certament, com es pot crear, posant en relació una llengua escrita amb una pluralitat de realitzacions orals, la representació, *tout court*, d'una única llengua. Són les normes (en aquest cas, les normes ortogràfiques) les que ho fan possible. Però, què són les normes? Quina transcendència hem de donar a l'afirmació que són les normes, les ortogràfiques i les altres, les que creen la idea de la llengua?

Una norma és una afirmació sobre *com ha de ser* una cosa i no pas sobre *com és*. Una «norma», en aquest sentit, és sempre prescriptiva i es diferencia, clarament, d'una descripció. *Parlem com parlem i escrivim com s'ha d'escriure*. Les ciències normatives, i em penso que les ciències socials són en bona part d'aquesta mena, no juguen amb el concepte de *veritat*. Per això abans deia que la llengua, en tant que «imatge», no coincideix, i *potser cal que no ho faci*, amb l'objecte que representa (el conjunt de «fets pròpiament lingüístics» i, doncs, una realitat plena de variació lectal). Les normes, en canvi, sempre s'associen a «valors»: no descriuen propietats intrínseques de l'objecte que descriuen, però, en canvi, sempre comporten una avaluació i una classificació. Per això van associades a conceptes com *bo, dolent, millor, preferible*, etc. Les normes «prescriuen un model» i, en aquest sentit, sempre originen un sistema jerarquitzat en el qual esdevé fonamental l'*hegemonia* que, normalment, és monopolitzada per un dialecte «real». Dir que la llengua s'explica per les normes i que aquestes s'associen a valors equival a dir, i això és molt important, que darrere de les normes hi ha sempre una finalitat perseguida: una proposta de futur. I em penso que aquesta proposta de futur és, precisament, *la construcció, la imposició i el manteniment de la llengua a partir d'un dialecte real*, que en el començament va coincidir amb la llengua escrita i després, i amb una eficàcia extraordinària, amb la llengua escrita també impresa. Em costa de dir-ho, però tinc la impressió que quan intentem explicar les «llengües», és a dir, quan fem ciència lingüística, estem parlant d'uns objectes amb la finalitat, també, de crear-los, imposar-los i mantenir-los. Des d'aquest punt de vista, he de reconèixer que el caràc-

ter no necessari d'unes normes concretes (que sempre són canviables) pot explicar les eternes *querelles* ortogràfiques relacionades amb els intents de modificar el mapa de les llengües. Només un exemple. La pretensió de fer que *danès*, *noruec* i *suec* siguin llengües diferents ha comportat que textos orals molt semblants avui s'hagin passat a escriure de tres maneres diferents. Per això, i a l'inrevés que a la Xina, aquests tres països s'entenen oralment i, en canvi, no s'entenen per escrit. I aquest fet ha reforçat la idea que realment eren tres llengües diferents. No hi ha gens d'innocència, certament, darrere les baralles ortogràfiques. Antonio Gramsci ho va explicar molt bé: la *llengua normativa*, que per Gramsci és, sense adjectius, la llengua, es construeix a través «dal controllo reciproco, dall'insegnamento reciproco, dalla "censura" reciproca». ⁸ Ja sé que aquestes són, avui, expressions de poc valor a la borsa intel·lectual. En nom d'una llibertat fictícia o, fins i tot, en nom d'una pretesa simplificació en l'aprenentatge i en l'ús de la llengua s'ha menyspreat l'ortografia, és a dir, en un sentit ampli, *les normes lingüístiques* que lliguen la llengua escrita amb els dialectes orals. I de vegades fins i tot s'ha racionalitzat teòricament aquest menyspreu. Però les normes són més importants del que pensem: són allò que articula aquella estructura cognitiva — una determinada representació de la realitat i no una altra— que fa que les llengües de què parlem acabin sent les que són i no unes altres. I això per tres raons.

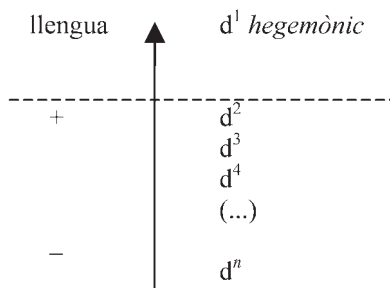
1) En primer lloc, perquè, com ja he dit, és a través de la regulació de l'equivocitat que una parcel·la del contínuum lingüístic, caracteritzat per la variació i, doncs, mancat d'homogeneïtat i de percepció unitària, pot projectar-se en una única llengua escrita que és la de tots sense coincidir amb la de ningú. Aquesta, la llengua escrita, es converteix en una mena d'objecte —pateix en definitiva un clar procés de reificació— que immediatament passa a representar d'una manera unitària i exclusiva la realitat plural de l'oralitat, que, d'aquesta manera, és ocultada. Aquesta reificació s'ha de relacionar, encara que avui no podré parlar-ne, amb tota l'enginyeria lingüística representada per gramàtiques i diccionaris. És el procés de *gramatització*. ⁹ I crec que el model llatí en què s'ha basat des del Renaixement tot aquest treball lingüístic ha estat fonamental: com que el llatí era una llengua morta fonamentalment escrita, no tenia dialectes orals. La variació, per tant, no podia ser considerada en les gramàtiques del llatí i, consegüentment, quan van esdevenir el model de totes les gramàtiques de les llengües vives, van impedir la consideració de la variació.

8. Antonio GRAMSCI, «Note per una introduzione allo studio della grammatica», a *Letteratura e vita nazionale*, Torí, 1975.

9. Silvain AUROUX, *La révolution technologique de la grammatisation*, Lieja, Mardaga, 1994.

Però cal no oblidar que la llengua, jo penso que inicialment l'escripta i la impresa (avui en diríem l'*estàndard escrit*), i només més tard una projecció de l'escriptura en un estàndard oral, també és, a més de llengua, un dialecte. Però no pas un dialecte qual-sevol. Perquè la línia que uneix l'espai de la llengua i l'espai dels dialectes és un contínuum en el qual aquests s'ordenen jeràrquicament sota la pressió del prestigi absolut de la llengua (L^1). Per tant, el dialecte que ha aconseguit identificar-se amb la llengua (d^1) esdevé el dialecte hegemònic que pretén fer coincidir, ni que sigui en l'imaginari, l'espai de la llengua i l'espai dels dialectes, és a dir, fer-nos creure que tota la comunitat «té la mateixa llengua». I si ho aconsegueix, la llengua es converteix en el marcador fonamental de la identitat col·lectiva (figura 1).

FIGURA 1
Llengua i dialectes

2) En segon lloc, perquè les normes lingüístiques, en tant que normes socials, tenen un paper integrador d'una força enorme. No és pas casual que el concepte de *comunitat lingüística* s'hagi definit com aquella parcel·la de la societat que s'ha adherit, de vegades problemàticament, a les mateixes normes lingüístiques. Una comunitat implica un «saber com relacionar-se» amb els altres membres perquè tots compartim unes mateixes pautes de comportament. Aquestes pautes —les normes, en definitiva— constitueixen un element fonamental de la *identitat social* amb què fins fa ben poc hem regulat la vida del grup. Avui, certament, aquestes pautes han mig desaparegut i no sabem ben bé on trobar una identitat. Com ha posat de manifest Zygmunt Bauman,¹⁰

10. Benedetto VECCHI (cur.), *Entrevista sull'identità*, Roma i Bari, Laterza, 2005, p. 25. L'obra de Lars Denck a què fa referència Bauman és «Transformation of Identities in Rapidly Changing Societies», a Mikael CARLEHEDEN i Michael HVIID JACOBSEN (ed.), *The Transformation of Modernity: Aspects of Past, Present and Future of an Era*, Aldershot, Ashgate, 2001, p. 194.

[...] des del moment en què la identitat perd els seus ancoratges *socials* que la fan aparèixer com una cosa «natural», predeterminada i no negociable, la «identificació» esdevé cada cop més important per a aquells individus que busquen desesperadament un «nosaltres» del qual formar part. Com ha explicat Lars Dencik, que escriu a partir de l'experiència escandinava:

Les afiliacions socials, més o menys heretades, que tradicionalment s'ha considerat que defineixen la identitat dels individus —raça, [...] gènere, país o lloc de naixement, família i classe social— avui estan [...] passant a ser menys importants, diluïdes i alterades, en els països tecnològicament i econòmicament més avançats. Al mateix temps podem assistir a un fort desig i a diverses temptatives de trobar o fundar nous grups que puguin donar als seus membres un sentit de pertinença i facilitar la construcció d'una identitat. D'això en deriva un sentiment d'inseguretat cada cop més gran.

3) En tercer lloc, perquè, un cop establerta una clara divisió entre *la llengua i la realitat lingüística lectal* en la qual aquella té un paper hegemònic (no hem d'oblidar que és el domini de la llengua correcta —per això els valors són tan importants— allò que serveix per a la discriminació social),¹¹ comencen a operar diverses formes de censura (i l'autocensura no és de les menys importants) per a l'apropiació d'aquella. En aquest sentit, *la convicció que el domini de les normes és accessible a tothom a través de l'estudi i de l'esforç té un paper fonamental en la construcció del grup*. La llengua és percebuda, així, com una cosa teòricament socialitzable. Les normes, per tant, esdevenen una condició de la democratització de la vida social. Si m'he permès de dir que la llengua és «teòricament» socialitzable és perquè són altres raons, especialment la desigualtat en l'accés a l'educació, les que de vegades no permeten que es generalitzi aquest accés. Però no són les normes les que ho han impedit o encara ho impedeixen, sinó que són altres desigualtats socials. I, en aquest sentit, l'ortografia no té res a veure, com a mínim avui, amb pretensions elitistes i excloents, com tantes vegades se'ns ha volgut fer creure. Més aviat al contrari. A la França dels segles XVI i XVII, per posar un exemple, la creença que el domini de *le bon usage*, de «la llengua bona», en definitiva, estava a l'abast de tothom a través de l'esforç va tenir una força enorme en la construcció de la monarquia absoluta, perquè va posar les bases per sostreure el monopoli aristocràtic del domini de la llengua.¹² I la mateixa idea, quan la Revolució Francesa va afavorir amb l'educació la generalització del domini de les normes, va possibilitar que la llengua esdevingués llengua estatal.

11. Josep MURGADES, *Llengua i discriminació*, Barcelona, 1996.

12. Danielle TRUDEAU, *Les inventeurs du bon usage (1529-1647)*, París, 1992, p. 42.

És probable que aquest potencial de les normes expliqui per què són tan difícils de canviar. Els exemples són nombrosos. França, Alemanya o el PALOP (Països Africans de Língua Oficial Portuguesa) han intentat recentment reformar les seves ortografies. Tots els intents, arribats a l'any 2000, han fracassat. I sempre per la resistència dels usuaris.

5. Una darrera observació sobre l'ortografia. Ja m'he referit al fet que la llengua escrita, que necessàriament comporta una ortografia, ha estat determinant en la construcció de la llengua. De fet, penso que la història lingüística europea ha estat, des del segle VIII fins al segle XX, un llarg camí cap a l'Europa de les llengües. En altres llocs he proposat que a l'Europa romànica, després de la caiguda del llatí com a llengua institucional de l'Imperi i després de la seva fragmentació en multitud de microllengües, la construcció de l'Europa de les llengües ha passat per tres etapes fonamentals: l'escripturació entre els segles VIII i X, la codificació i l'accés a la impremta entre els segles XV i XVI i l'estatalització dels segles XIX i XX. Aquest esquema podria representar la història (figura 2).¹³

Hi ha molts aspectes de l'escriptura que hauríem d'estudiar. Un dels més importants fóra, per exemple, el paper que l'escriptura ha tingut en el desenvolupament del pensament racional.¹⁴ Però no és aquest el lloc on fer-ho. Aquí em limitaré a insistir en un altre aspecte de la reificació de la llengua produïda per l'escriptura i sobretot per l'accés a la impremta. Oralitat i escriptura es diferencien per molts aspectes. Els estudiosos oposen habitualment el caràcter efímer al caràcter estable, la contextualització enfront de la descontextualització, la submissió al temps i a l'espai del parlat enfront de la duració i la transportabilitat de l'escrit, etc. Pocs han destacat que el text escrit és *reprocessable* i que, en canvi, el text oral no ho és. Podem, efectivament, rellegir un text tantes vegades com vulguem. Però un text oral desapareix tan bon punt ha estat escoltat.¹⁵ Aquesta característica ens situa de ple en la posició del receptor del text escrit: en la posició del lector, en definitiva. La lectura, efectiva-

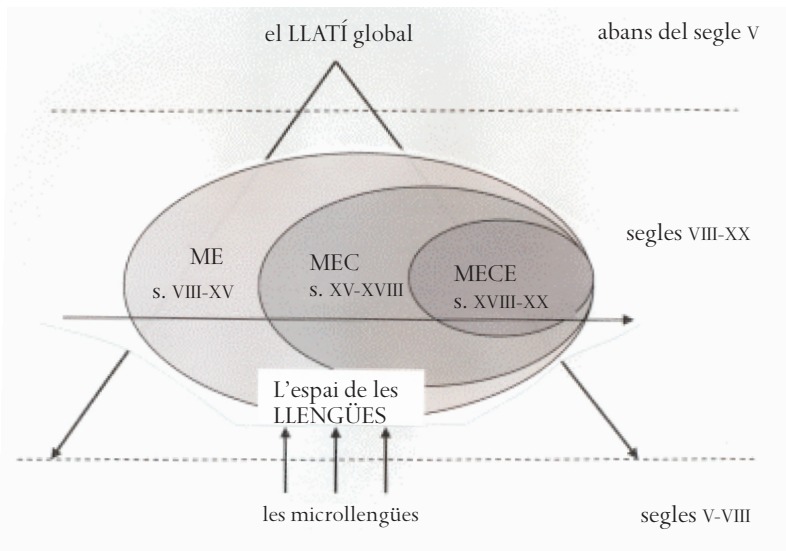
13. Josep M. NADAL, «Tenir la mateixa llengua»: *Llengües, fronteres, magnituds*, Congrés de l'AISC, Nàpols, 13-16 d'octubre de 2005, p. 13 (ME = microllengües escripturades; MEC = microllengües escripturades i codificades; MECE = microllengües escripturades, codificades i estatalitzades).

14. Vegeu especialment Jack GOODY, *The Domestication of the Savage Mind*, Cambridge, 1977, i *The Logic of Writing and the Organization of Society*, Cambridge, 1986.

15. Alguns creuen que la gran novetat del segle XXI és que el text escrit dels xats, l'escriptura més freqüent avui en dia, desapareix després de ser emès. Per això representa una nova fase de la història de l'escriptura. Vegeu Massimo ARCANGELI, *Lingua e società nell'era globale*, Roma, Melteni, 2005, p. 35.

ment, és l'activitat amb la qual ens fem nostre un text escrit que només té sentit per aquesta possibilitat de lectura. El lector és, així, una peça clau en la percepció de la llengua: és ell qui es posa, a través del text, davant de la llengua objecte (gairebé una cosa) i, consegüentment, és en el lector on més clarament impacta el constructe. Però des de quan hi ha, com una cosa habitual, lectors? No podem dubtar que des de la impremta.¹⁶ I aquests lectors, com llegeixen?

FIGURA 2
Història de la construcció de l'Europa de les llengües

La major part de les històries de la lectura (occidental)¹⁷ fan referència a un pasatge de *Les confessions* (VI.3) on sant Agustí explica que l'any 384 el sorprenia la manera de llegir de sant Ambrosi: «Quan llegia els seus ulls recorrien les pàgines i el seu cor penetrava el sentit; però la seva veu i la seva llengua descansaven. Moltes vegades, essent-hi jo present, [...] el vaig veure llegir en silenci i mai de cap altra manera.» La lectura es feia, fins ben bé al segle VII, en veu alta, i, quan no era així, el lector, com sant

16. Giovanni SARTORI, *Homo videns...*, p. 29.

17. Vegeu Guglielmo CAVALLO i Roger CHARTIER, *Storia della lettura*, Roma i Bari, 1995, i Alberto MANGUEL, *A History of Reading*, Toronto, 1996 (n'he llegit la versió italiana: *Una storia della lettura*, Milà, 1997).

Ambrosi, produïa estranyesa als que el veien llegir sense moure els llavis. A partir del segle VII va començar a introduir-se la lectura silenciosa, que no es va convertir en l'única manera habitual de llegir fins força més tard. De fet, encara a la crònica de Jaume I es fa referència a «aquells que oiran aquest llibre». El pas de la lectura en veu alta a la lectura silenciosa va ser un fet determinant per a l'escriptura. Per primera vegada l'autor es veia impel·lit a organitzar les pàgines i, a la llarga, tot el text per fer-ne més fàcil la lectura. Per posar només un exemple, és la lectura silenciosa allò que fa inevitable l'escriptura discontinua, és a dir, la separació de les paraules.¹⁸ Però allò que m'interessa destacar és un altre fet. La lectura en veu alta i la lectura silenciosa han condicionat dues menes d'ortografia: aquella, una ortografia que ajudava el lector a pronunciar en veu alta un text, i aquesta, una ortografia que ajuda el lector a *mirar i reconèixer* el text. La diferència és fonamental: es tracta d'ortografies amb graus molt diferents d'artificialitat.¹⁹ És en aquest sentit que, a mesura que s'ha aprofundit en l'alfabetització i que, a més, s'ha anat generalitzant, la llengua escrita s'ha anat independitzant de la llengua parlada i l'ortografia ha anat dotant-se d'uns elements innecessaris i estrictament visuals sense els quals un text es fa enormement difícil de llegir, a menys que es recorri a una segona lectura, i, aquest cop, en veu alta.

És així com llegireu els textos següents. Després d'un intent fallit de lectura silenciosa, tots passarem a la lectura en veu alta (encara que no cal que se senti allò que es llegeix). Aleshores, i només aleshores, entendrem el text.

a) Aquest primer text l'he tret d'una acta oficial d'un partit de futbol de categoria «regional»:

Espusion al equipo del Morell al dosar n10 Antonio Mari Cartaña. por agresion an un contrario.

Es pusion al equipo del Vallmoll al dorsar n(?) Juan Palacín Torres por disir cabro y go deputa y agrecion al coligiado, y al dorsar n7 Daniel Nefe Acejandre por agridi a un contrario.

El partido fuel su pendido an minuto 43 dela primera parte a razon del lagreccion de ambos jugadore y aber inbacion de campo por parti del Vallmoll, ganado el Mores por tres a uno.

El jugador n3 del Morell Jesus Garcia seizo daño el epie derecho.

18. Paul SAENGER, *Space Between Words: The Origins of Silent Reading*, Califòrnia, Stanford University Press, 1997.

19. Bernard CERQUIGLINI, *Le Roman de l'orthographe: Au paradis des mots, avant la faute. 1150-1694*, Hatier, 1996.

Firmado: el coligiado.

El delegado del Vallmoll se nego a paga el recibo, lo que ago cortar a los esfesto purtuno.

b) Aquest exemple l'he elaborat jo mateix. El text base és del llibre de Narcís Comadira *L'ànima dels poetes*.²⁰ Però en podia haver triat qualsevol altre. Hi he aplicat una única simplificació ortogràfica: he tret els espais en blanc que habitualment separen les paraules. El resultat és il·legible silenciosament:

araquejatenimsantjordialesenvistesambelsseusllibresillesvevesrosesaraquecomençaaquellaèpocadelanyquedurantunsdieslagentesrecordadelaepoesiaidelspoetesés tempsdelibresideliteraturahauriadestambéel tempsdellegirperòfamassabontempseldiashaallargatilespulsionsconvidenmésadaltresdedicacionsmésactives

c) El text següent és un document real emès per un jutjat l'any 2005. És difícil de creure, però és un text de veritat. Després d'unes anotacions relatives als fets denunciats, acaba amb unes advertències en castellà, molt mal escrites, i amb la traducció corresponent al català, que és el que ara dono:

entregantal-hi cedula, advertiuli de les conseqüències legals de la seva incompareixença te establertes, de no esser l'interessat te l'obligació d'entregarli al mateix baig els apercebiments legals que n'hia lloc a dret.

d) Aquest altre text darrerament ha circulat força per Internet. Fa referència d'una manera molt clara a la lectura visual. Crec, però, que afegeix un element molt important en la lectura: la memòria i l'expectativa. Quan llegim sembla que la imatge d'un mot, una mena de dibuix, ens duu a la memòria (visual?) on tenim emmagatzemades totes les paraules ja vistes. Si no hi reconeixem el dibuix passem a la lectura en veu alta. Quan llegim, a més, alguns elements de cada paraula —per exemple les *q*, *b*, *p*, *h*, que sobrepassen la línia estricta— ens creen una expectativa, una mena d'anticipació de la paraula. Vegeu primer a [a] una llista de mots irrecognoscibles i, per tant, incomprendibles. Després a [b] un text amb aquests mateixos mots, que, ara sí, podem entendre sense problemes:

20. Narcís COMADIRA, *L'ànima dels poetes*, Barcelona, 2002, p. 67.

[a]

Sgeun	Tnatos
Ipmotra	Aoñs
Esetn	Psiocion
Lerelo	Ignlsea
Cocrrtea	Rsteo
Uicna	Pordas
Ltears	Csoa
Etsan	Colgeio
Ttaolmntee	Mrieda

[b]

EL ODREN NO IPMOTRA

SGEUN UN ETSDUIO DE UNA UIVENRSDIAD IGNLSEA, NO IPMOTRA EL ODREN EN EL QUE LAS LTEARS ETSAN ERSCIATS; LA UICNA CSOA IPORMT-NATE ES QUE LA PMRIREA Y LA UTLIMA LTERA ESETN ECSRITAS EN LA PSIOCION COCRRTEA.

EL RSTEO PEUDEN ETSAR TTAOLMNTEE MAL Y AUN PORDAS LERELO SIN POBRLEAMS, ESTO ES PQUORE NO LEMEOS CADA LTERA POR SI MSIMA, SNIO LA PAALBRA EN UN TDOO.

PRESNOAMELNTE ME PREACE ICRNEILBE.

TNATOS AOÑS DE COLGEIO A AL MRIEDA.

e) Finalment, vegeu un text (aparegut a *El Temps*) escrit per l'Onkle Angel, un gitano de Lleida:

Els kalos bam lligerar de la indie milenarie i els lakros (?) mos ban pena kesiñabem (?) lalegrie de las festetes del pla' kins gitanos mes graciosos kins kalos mes elegans tenen kaste i elegansie i son mol bons negosians son fundados de la festa i fan bone giermano entre gitanos i paios ban krea el karinklo i aki comence seños kulture i tradisions am garrotins i farrukes i am rumbetes i sandos akeste feste seños atrabesara fronteras a galicie i perpiña a girone i figeres sirem los mes karrinklos pero os puk asegura ke agon estarem los de lleide sempre sirem los millos.

I os kontare lo mes gran kuan lorke le diu
al dali amik marchem kapa lleide bui
koneise els garrotins

No ba puge se
Onkle angel

ELS KALOS·DAM·LLIGERA·DE LA·INDIE·MEEU·ARTIE
 IELS·LAKROS·MOS·BAN·PENA·KESI·MABEM·LA·LEGBIE
 DEL·S·FESTETES·DEL·PLA·KINS·GITANOS·MES·GRACIA
 SOS·KINS·KALOS·MES·ELEGANS·TENEN·KASTE·ELEGAN
 SIE·ISON·MOL·BONS·NEGOSIANS·SON·FUNDADOS·DE·LA·FETI
 I·KAN·DONG·GIER·MANO·ENTRE·GITANOS·IPALOS·BANKREA
 EL·KARINKLO·ITANI·KOMENCE·SEMOS·KULTURE·IT·ADISIONE
 AM·GARROTINS·I·FARRUKES·AM·UMBETES·ISANDOS
 AK·ESTE·FESTE·SE·MOS·ATRA·DE·SIRA·FRONTERES
 AGALICIE·I·PER·PI·MA·A·GIRONET·FIGERES
 S·I·BEM·LOS·MES·KARRINKLOS·PERO·OS·PUK·ASEGURA·KE
 AGON·ESTAREM·LOS·DE·KLEIDE·SEMPRE·SIREM·LOS·MI
 LLOS·

IOS·KONTARE·LO·MES·GRAN
 KVAN·LOR·KE·LEDIU·AL·DALI
 AMIK·MAR·CIEM·KAPALLEIDE
 BLI·KONEISE·ELS·GARROTINS

NO·BAPU·GE·SE
 ONKLE·ANGEL

Llegir equival, certament, a mirar i reconèixer. L'alfabetització ens hi ha dut a partir d'una lectura inicial basada més en l'oïda. En certa manera s'ha produït un retorn als pictogrames. Només allò que ja hem vist escrit alguna vegada se'ns fa comprensible en la lectura silenciosa. I en aquest reconeixement tenen un paper determinant tant les convencions ortogràfiques, per més estranyes i complicades que ens puguin semblar, com altres característiques materials de les lletres o del conjunt de la plana. «Lortgrfia ja nté kp sntit», afirmava un periodista fa poc temps en fer referència al nou llenguatge dels mòbils. He d'advertir, molt de passada, que aquest llenguatge dels mòbils és encara més visual, i, doncs, més pesat d'ortografia. Però avui, si volem

continuar sent una societat alfabetitzada i si volem una llengua (i d'això ja no n'estic del tot segur), l'ortografia té tot el sentit perquè forma part, i no pas d'una manera poc important, del mecanisme amb què es construeix, s'imposa i es manté una llengua. Qualsevol llengua, és clar. També el català.